

Hitta i Krigsarkivets bestånd. 1.5 Lantvärn, beväringar och värnpliktiga

1.5.1 Lantvärnet

1.5.2 Beväringar före 1886

1.5.3 Beväringar och värnpliktiga 1886-

Tabell över inskrivningsområdenas organisation över tid

Värnpliktsorganisationens framväxt

Den första egentliga värnpliktsorganisationen i Sverige infördes genom Gotlands nationalbeväring år 1811 och den allmänna beväringen på fastlandet infördes år 1812. Länge var utbildningstiden mycket kort, ofta bara ett par veckor.

Med nya värnpliktslagar 1885 och 1892 blev systemet effektivare och utbildningen förlängdes stegvis. Men det var först med 1901 års beslut, om att ersätta den indelta krigsmakten med en som var rekryterad på värnpliktens grund, som vi fick det system som i stora drag har existerat under hela 1900-talet. Efter år 1901 har också den officiella beteckningen på de inkallade unga männen skiftat från beväringar till värnpliktiga.

Den allmänna beväringen utgjordes av 21-25-åringar. Först efter många decennier började systemet utvecklas mot dagens situation där i princip alla män mellan 18 och 47 år efter fullgjord grundutbildning kan kallas in till olika former av repetitioner och mobiliseringar. För alla beväringar eller värnpliktiga gäller att all forskning tar sin avstamp bokstavligen den dag då ynglingen mönstrade.

1.5.1 Lantvärnet

Lantvärnet mobiliserades 1808 som extra förstärkning under kriget 1808-1809 mot Ryssland. Det bestod av var fjärde till femte man i åldrarna 18-25. På grund av dålig utrustning och bristfällig mat och hygien dog ca 6 000 av de 28 000 lantvärnsmännen i rödsot och andra sjukdomar hösten 1808-våren 1809. Handlingar rörande Lantvärnet finns i Krigsarkivet i huvudsak i förteckning 45, Lantvärnet. De flesta landsarkiv har också handlingar.

1.5.2 Beväringar 1811-1885

1812 fattade Riksdagen beslut om den s.k. allmänna beväringssinrättningen. I en påföljande kungörelseskulle den 27 oktober samma år stadgades att alla män mellan 20 och 21 år skulle tillhöra en värnpliktig reserv. Alla skulle mönstras det år de fyllde 21 år. Mönstringen skedde vid något av de lokala regementena. I Grills sammanställning över indelningsverket finns längst ner för varje regemente uppgift om regementets så kallade beväringssområde. I samband med mönstringen upprättades beväringsmönsterrullor i två exemplar. Det ena behölls av landshövdingen och förvaras idag i länsstyrelsernas arkiv som i sin tur finns i landsarkiven. Det andra exemplaret sändes till den aktuella regementschefen, och ska då sökas i respektive regementes arkiv i Krigsarkivet. Av olika skäl är serierna av beväringsmönsterrullor för de första åren på 1810- och 20-talen bättre bevarade på lands-

arkiven än i regementsarkiven i Krigsarkivet.

Uppgifterna i de första årens beväringmönsterrullor är relativt magra, men här kan man i alla fall få reda på varje karls namn, födelseort, längd, civilstånd och ålder. Som alltid är eventuella notiser i anmärknings-kolumnen av extra stort intresse, t.ex. om någon har friköpt sig, lejt annan karl i sitt ställe eller frikallats av något skäl. År 1861 infördes färdigtryckta rullformulär och därmed blev rullföringen mera enhetlig.

Efter mönstringen minskar informationsflödet kring den enskilde ynglingen betydligt. Det som finns bevarat om beväringarna finns i regel i regementenas arkiv, men det varierar högt avsevärt vad som bevarats.

- * Specialrullor – kan ge uppgifter om ett visst års beväringkontingent.
- * Rapport- och förslagsjournaler - vad som inträffat under mötena på övningsheden.
- * Krigsrättsprotokoll - uppgifter om beväringar som straffats
- * Sjukrullor
- * Beväringsbeklädnadsdirektionen – rullor över beväringarna och deras utrustning

Från och med 1840 förvaras årliga inspektions- och mötesrapporter från de olika förbanden i Lantförsvarets kommandoexpeditioners arkiv, fört 29. Vanligtvis får man här nöja sig med kunskap kring övningar, målskjutningar och andra aktiviteter där ens förfäder rimligen bör ha deltagit, dock utan att han nämns vid namn.

Exempel 1:

En ung man boende i Bergsjö, Hälsingland skulle mönstra vid Hälsinge regementet. Man bör då kunna hitta uppgifter om honom i:

Hälsinge regemente 1685-1911, fört 134

Inskrivningsavdelningen

III Beväringmönsterrullor 1819-1886, volymerna 744-755

Exempel 2:

Hälsinge regemente 1685-1911, fört 134

E Inkomna handlingar, Särskilda serier,

Beväringrekrytbefälhavarens koncept och orderjournaler.

Innehåller även inkomna handlingar, manövrar och övningsplaner, rapporter och en del rullor.

1.5.3 Värnpliktiga 1885-1969

1885 indelades Sverige i inskrivningsområden vilka i sin tur var nedbrutna i kompani- och senare, rullföringsområden. Uppgifter om enskilda värnpliktiga hittar man i inskrivningslängder, stamrullor och stamkort.

Inskrivningslängder

Inskrivningslängderna berättar om dem som mönstrade varje år, det vill säga i princip alla män. Här finns bland annat uppgifter om namn, adress, yrke och tilldelat vapenslag eller frikallelse.

Att hitta värnpliktiga i inskrivningslängderna

1. Ta reda på när den eftersökte inträdde i värnpliktsåldern. Det har varierat enligt följande:

1886–1914 21 år (1914 t o m 16/9)

1914–1950 20 år (1950 t o m 30/6)

1950–1954 19 år (1954 t o m 30/6)

1954– 18 år

Huvudregeln är att man skriver in sig/mönstrar det år man inträder i värnpliktsåldern. Observera att två inskrivningar ägde rum 1914, 1949 och 1954.

2. Ta reda på i vilken församling personen var mantalsskriven detta år. Indelningen i inskrivningsområden följer ofta men inte alltid länsindelningen, vilket gör att man kan gissa sig till rätt inskrivningsområde. I Krigsarkivets forskarexpedition finns listor som parar ihop församlingar och städer med rätt inskrivningsområde/rullföringsområde/kompaniområde. Följande tabell visar vilka områden som tillhörde vilket inskrivningsområde:

Tabell över inskrivningsområdenas organisation över tid

3. Fråga i forskarexpeditionen efter förteckningen över aktuellt inskrivningsområde. Förteckningen har samma namn som inskrivningsområdet i tabellerna ovan. Arkivförteckningarna är oftast uppdelade efter avdelningar och avdelningen där inskrivningslängden finns brukar heta Inskrivningsområdesexpeditionen. Inskrivningslängden finns i en D-serie och ofta finns även alfabetiska register att söka i.

4. För att hitta rätt i längden är det bra att känna till hur längderna är sorterade. Sorteringen varierar enligt följande:

1886-1901: Varje inskrivningsområde är uppställt kompaniområdesvis efter städer och församlingar.

1902-1952: Varje inskrivningsområde är uppställt rullföringsområdesvis geografiskt efter städer och församlingar. 1942 avskaffades rullföringsområdena, vilket innebär att man får söka direkt på inskrivningsområdet. Till och med 1952 fick varje värnpliktig ett inskrivningsnummer (värnpliktsnummer). Detta är värdefullt att känna till eftersom den värnpliktige ofta representeras av detta nummer i andra handlingar, t ex stamkortet. Nummer 146/46/26 betyder längdnummer 146, rullföringsområde 46 (Stockholms), inskrivningsår 1926.

1953-1969: Inom varje inskrivningsområde är de värnpliktiga uppdelade i personnummerordning. Från och med 1953 ersätts inskrivningslängderna av längdkort.

1969 datoriserades inskrivningen och detta register finns hos Pliktverket.

Inskrivningslängdens uppgifter om tilldelat truppslag är viktiga, eftersom det inte alltid sägs till vilket förband en viss person skulle sändas. Men om det t.ex. för en karl som mönstrar i Upplands regementes inskrivningsområde år 1897 anges att han tilldelas infanteriet, så innebär det i 99% av fallen Upplands regemente.

Stamrullor och stamkort

Inom varje kompaniområde fördes en årlig stamrulla över alla stamanställda och beväringar. Den kan ibland ge viktiga komplement till inskrivningslängden. Till stamrullorna gjorde man alfabetiska register. De är tyvärr sällan bevarade, men i de fall de finns kvar hittar man dem i respektive rullföringsområdes arkiv.

Från och med 1919 ersattes stamrullorna med ett registerkort för varje man, stamkort, som uppdaterades kontinuerligt till dess han lämnade värnpliktsåldern (från 1941 vid 47 års ålder). Bara ett fåtal av stamkortet har gallrats ut, varför Krigsarkivet idag förvarar över 2,5 miljoner stamkort över värnpliktiga som mönstrat mellan 1919 och 1969. Stamkortet innehåller namn på den värnpliktige, födelsedatum och mot slutet av perioden personnummer, tilldelat truppslag, tjänstgöring och bestraffningar.

Att hitta en värnpliktigs stamkort

Födda -1921

1. Ta reda på personens värnpliktsnummer, se Att hitta värnpliktiga i inskrivningslängderna
2. Ta reda på när personen utgick ur värnpliktsåldern. Det ändrades enligt följande:

1902-1914 21-40 år (1914 t o m 16/9)
1914-1936 20-42 år
1937-1941 20-45 år
1942- 20-47 år

Om personen avled, emigrerade eller frikallades innan dess ska sökningen göras på det år detta skedde.

3. Ta reda på i vilken församling personen var mantalsskriven detta år. Indelningen i inskrivningsområden följer ofta men inte alltid länsindelningen, vilket gör att man kan gissa sig till rätt inskrivningsområde. I forskarexpeditionen finns annars listor som parar ihop församlingar och städer med rätt inskrivningsområde/rullföringsområde/kompaniområde. Följande tabell visar vilka områden som tillhörde vilket inskrivningsområde:

Tabell över inskrivningsområdenas organisation över tid

4. Fråga i forskarexpeditionen efter förteckningen över aktuellt inskrivningsområde. Förteckningen har samma namn som inskrivningsområdet i tabellerna ovan. Arkivförteckningarna är oftast uppdelade efter avdelningar. Stamkortet finns i regel i en D-serie under inskrivningsområdesexpeditionen.

Födda 1922-1954

1. Ta reda på personens personnummer

2. Fråga efter Värnpliktsverkets lokalregister för aktuellt år samt kodtabellen i Krigsarkivets forskarexpedition. Slå upp personen. I anslutning till namnet finns två koder. Den första anger trm d.v.s. truppregistreringsmyndighet. Med hjälp av kodtabellen går det att få fram vad koden står för, d v s vid vilket förband/motsv personen var truppregistrerad. Den andra koden, idt, anger eventuellt hinder, t. ex. om personen frikallats. Av "PM ang. Värnpliktsverkets lokalregister" framgår vad koden står för. Denna pm finns också i anslutning till lokalregistret i Krigsarkivets forskarexpedition.

3. Fråga efter förteckningen för aktuellt förband för perioden före ca 1975. Under Mobiliseringsavdelningen finns stamkortet i personnummerordning i en D-serie.

Födda 1955-

Handlingarna har inte levererats till Krigsarkivet. Kontakta Pliktverket (Karolinen, 651 80 Karlstad, tel. 0771-24 40 00).

Mönstringsresultat

I Militärpsykologiska institutets arkiv finns inskrivningsprov och s.k. kvalifikationskort från mönstringen för personer födda ca 1924-1950. En beskrivning av vad man kan få ut av dessa kort finns i vårt PM [Hur man tolkar inskrivningstester](#).

Övriga handlingar

Inskrivningsförrättningen genomfördes av inskrivningsnämnden och granskades sedan av inskrivningsrevisionen, varför bådas protokoll och korrespondens i inskrivningsområdets arkiv är givna källor för uppgifter om exempelvis frikallelse.

När väl inskrivningslängd och stamkort har studerats kan man gå vidare till det aktuella förbandets arkiv för att se om det finns värnpliktsrullor (sällsynta efter 1945) eller andra handlingar som kan ge ytterligare upplysningar om den enskildes öde som sjukrullor, straffrullor och tillrättavisningsliggare.

I Krigsarkivet förvaras också medicinska journaler för värnpliktiga psykologundersökningar från mönstringen. För dessa handlingar gäller sekretesslagens begränsningar av tillgängligheten.